

MEAL YANLIŞLARI-I

Mustafa Hocaoğlu

Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Ü. İlahiyat F., Tefsir

Özet: Son dönemlerde Kur'an'ın okunup anlaşılabilmesi için meal yazımı hız kazanmıştır. Tespitlerimize göre Kur'an'ın iki yüzün üzerinde tercümesi yapılmıştır. Bu yekün bir açıdan bakıldığında çok olumlu görülürken mealler incelendiğinde bu iyimser tablo tersine dönmektedir. Çünkü çelişki addedebileceğimiz mealler olduğu gibi aceleye getirilmiş izlenimi veren çalışmalar da mevcuttur. Biz, bu çalışmada Kur'an okumalarımız esnasında meallerde gördüğümüz eksiklikleri ve hataları ulaşabildiğimiz yirminin üzerindeki meallerle mukayese ederek ortaya koymaya çalıştık. Sonra da bize göre doğru olan tercüme gereklilikleriyle birlikte açıklamaya gayret ettik.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Tefsir, Meal, Tercüme, Siyak.

The Meal Mistakes-I

Abstract: In the last times, The Meal writing has been increased for reading and understanding Quran. Quran was translated more than two hundreds by our determination. In a sense, these total of meals are positive but this optimistic view is to become negative when these translations are inspected. Because, in these meals, there are some incorrect meanings or contradictions because of some urgent translations. In this article, we efforded to expose wrongs and mistakes which we realized in translations while we are reading Quran. We confronted these mistakes with approximately twenty meals that we were able to reach. Then, we explained right translations according to us, with its indications

Key words: Quran, Commentary, Meal, Contexts, Translation.

أخطاء ترجمة القرآن-1

الملخص: اكتسبت كتابة ترجمة القرآن من أجل القراءة و الفهم سرعة في الأزمنة الأخيرة. على حسب استنتاجاتنا وصل عدد ترجمات القرآن إلى أكثر من مائتي ترجمة. يمكن القول بأن هذا العدد يُعتبر إيجابيا من جانب و سلبيا من جانب آخر إذا دُرست هذه الترجمات بدقة تتغير هذه الصورة المتفائلة إلى عكسها. لأن هناك بعض الترجمات التي نستطيع أن نعد فيها التناقض و بعضها يعطينا الانطباع أنها كُتبت بعجلة. قد حاولنا في دراستنا هذه أن نكشف عن الأخطاء و المثالب التي عثرنا عليها أثناء قراءتنا و قارنًا أيضا بين ترجمات يفوق عددها عشرين ترجمة. و بذلنا جهدا في تحديد الترجمة الصحيحة لدينا مشفوعة بالأدلة.

الكلمات المفتاحية: القرآن، التفسير، المآل، الترجمة، السياق.

Giriş

Türkiye’de son dönemde meal yazımı hızlanmıştır. Tespitlerimize göre Kur’an meallerinin yapılan sadeleştirmelerle birlikte sayısı iki yüzün üzerine çıkmıştır. Problemleri çözmek için indirilen Kur’an’ın, toplumun anlaması için tercüme edilmesi elbette dikkate şayan ve mutlu olunması gereken bir konudur. Ancak özellikle son dönemlerde yapılmış olan bazı meallerde görülen farklılıklar veya yanlışlıklar endişe vermektedir. Bu sebeple çalışmamızda incelediğimiz meallerde gördüğümüz bize göre eksik, kapalı ve yanlış olan bir kısım tercümelere, gözler önüne sermek istedik. Ayrıca bu konu, son dönemde sıklıkla gündeme getirilen Türkçe ibadet etme konusuyla da çok yakından irtibatlıdır. Çünkü Türkçe ibadet yapılmasının caiz olduğu kabul edilse bile bu, eldeki mevcut meallerle mümkün olacaktır. Dolayısıyla şimdiye kadar Türkçe ibadet etme konusu, genellikle teori bazında değerlendirilmekteydi ve konuyla ilgili saha çalışması yapılmamaktaydı. Biz bu çalışmayla konuyla ilgili saha çalışmasını bir nebze ortaya koyduğumuzu düşünmekteyiz. Yani Türkçe ibadet ediliyor edilmeme konusu, meal yanlışları çerçevesinde değerlendirildiğinde gerçekleşmesinin mümkün olmadığı veya en azından içerisinde çok ciddi problemleri barındırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca eldeki mevcut olan meallerden hangisinin Kur’an diye isimlendirileceği de halledilmesi gereken diğer bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için özellikle son dönemlerde yapılan mealler, mukayese edilerek incelenmelidir. Bundan dolayı biz, dikkatleri tartışmanın teorik boyuttan ziyade doğrudan tercümelere çekmeyi hedefledik.

Biz, bu çalışmada meallerde gördüğümüz yanlış veya anlamı kapalı kalan tercümelere gözler önüne sermeye çalışacağız. Tabii burada “bize göre” ifadesini kullanmak zorundayız, çünkü meal sahipleri tefsirlerde yer alan bilgilerden kendilerine göre bir tercihte bulunmuşlardır. Biz, meal sahiplerinin bu tercihlerinde isabet etmediklerini, gerekçeleriyle açıklamaya gayret edeceğiz. Ayrıca incelemeye devam ettiğimiz ve içerisinde son derece yanlış, hatta “tahrifat”ın olduğuna inandığımız birkaç meal var ki, bu meallerin değerlendirmesini bir başka çalışmamızda ele alacağımızı belirtmek isteriz.

Makalemizde önce değerlendireceğimiz ayetin metnini, daha sonra yanlış, eksik veya kapalı kaldığına inandığımız mealleri nakledeceğiz. Sonunda da bu meallerin değerlendirmesini ve doğru kabul ettiğimiz tercümeyle vermeye çalışacağız.

1-Anlamı Kapalı Kalan Tercümeleler

Kur'an okumalarımız esnasında bazı ayetlerin anlamının çok kapalı ve anlaşılması güç bir şekilde verildiğini gördük. Bu hususta zamirlere özellikle dikkat çekmek isteriz. Bu manada, incelediğimiz meallerin genelinde gördüğümüz, anlamı kapalı kalan, okunduğunda zihinde bir anlam ifade etmeyen Hud suresi 17. ayetin mealini örnek olarak vermek istiyoruz:

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمَنْ قَبْلَهُ كِتَابٌ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ
بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يُؤْمِنُونَ

Meallerde bu ayete çeşitli manalar verilmektedir. Bunlardan bir kaçı şöyledir:

1- Ali Özek başkanlığında kurul tarafından yapılan mealde ayet şu şekilde çevrilmiştir:

“Rabbi katından açık bir delile dayanan kimse, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki, *bu delili Rabbinden bir şahit (Kur'an) ve bir de ondan (Kur'an'dan) önce bir önder ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Mûsâ'nun kitabı (Tevrat) desteklemektedir.* İşte bunlar ona (Kur'an'a) inanırlar...”¹

2-Muhammed Esed:

“O halde, (hiç dünya hayatından ötesini umursamayan biriyle) Rabbinin katından apaçık bir kanıtı dayanan kimse bir tutulabilir mi? *O kanıt ki, O'nun katından olan (bu) tanıklık belgesiyle ulaştırılmaktadır, hem de ondan önce (bir tanıklık belgesi), bir rehber ve*

¹ Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa ağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Hadimül-Harmeyni'ř-şerifeyn Kral Fahd Mushaf-ı şerif Basım Kurumu, Medine 1992. Makalemizde bu meal, diyanet meali olarak kısaltılacaktır.

rahmet olarak Musa'ya vahyedilen kitap da ortada iken, Onlar, (bu mesajı anlayan kimseler, işte yalnız onlar) o mesaja inanırlar..."²

3-Suat Yıldırım:

"Rabbi tarafından gönderilen kesin delile (Kur'ân'a) dayanan, peşinden de o delili destekleyen (diğer mucizelerden şahitleri) bulunan, daha önce de rehber ve rahmet olarak gönderilmiş Mûsâ'nun kitabı ile tasdik edilen kimse, yalnız dünya hayatını arzu eden gibi olur mu? İşte bu kesin delile dayananlar Kur'ân'a iman ederler..."³

4-Süleyman Ateş:

"Hiç böyleleri, şu kimse gibi olur mu ki o, Rabbinden bir delil üzerinde bulunur, ayrıca *O'ndan bir şahid de onu takip eder. O (Hak şahidi Kur'a)n'dan önce de bir önder ve rahmet olarak Musa'nın Kitabı var.* İşte onlar O(Kur'a)n'a inanırlar..."⁴

5-Mahmut Topbaş:

"(Yalnız dünya ziyetini isteyen) o kişi Rabbinden bir belge üzerinde olan gibi olur mu? *Onu Allah'tan bir şahit takip eder. Ondan önce önder ve rahmet olarak Musa'nın kitabı vardır.* İşte onlar O (Kur'an'a) iman ederler..."⁵

6-Mustafa İslamoğlu:

"Şu halde hiç (böyleleri), Rabbinden (gelen) hakikatin apaçık belgesine dayanan kimseyle bir tutulabilir mi? *Şimdilerde onun katından bir şahidin duyurduğu o belgeyi, daha öncede bir önder ve bir rahmet olarak Musa'nın kitabı temsil ediliyordu.* İşte, ancak (hakikatin birliğini fark eden) o kimseler bu vahye inanırlar..."⁶

² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret, Ter. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul 1999. c. I.

³ Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakimin açıklamalı Meali*, Define, 2006.

⁴ Süleyman Ateş, *Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul, Trs.

⁵ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara, 2004,

⁶ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün, İstanbul, 2010,

7-Yaşar Nuri Öztürk:

“Böyleleri şu kimseler gibi olur mu: Rabbinden bir beyyine üzeri-
nedir, O’ndan bir tanık da kendisini izler, tanıktan öncece bir kılavuz
ve rahmet olarak Musanın Kitabı var. Onlar ona inanırlar...”⁷

Ayetlerdeki zamirlerin mercilerini tespit etmek gerçekten güçlük
arz etmektedir, bunun için meal sahipleri, zamirlerin açılımını yap-
mamışlardır.

Yedi mealden faydalandıktan sonra özellikle italik verdiğimiz yer-
leri bir daha okuyup düşünelim. İster Esed’in “O kanıt ki, O’nun
katından olan (bu) tanıklık belgesiyle ulaştırılmaktadır, hem de on-
dan önce bir tanıklık belgesi” şeklinde ifade ettiği, o kanıt, bu tanık-
lık belgesi, ondan önce gibi zamirlerin kimi ve neyi anlattığını çözü-
meye çalışalım ister Toptaş veya Yaşar Nuri Hocaların “Onu Al-
lah’tan bir şahit takip eder. Ondan bir tanık kendisini izler, Ondan
önce önder ve rahmet olarak Musa’nın kitabı vardır” şeklindeki çevi-
rilerinde geçen o, bu, onlar, bunlar, vs. şeklinde yapılan zamirlerin
yerlerini bulmaya çalışalım. Duralım tekrar ayetin başına dönelim
ve Türkçe yazılan Arapçaları yeniden okuyup düşünelim, herhalde
bu şekilde yapılan tercümele/mealler, okuyucunun zihninde fazla
bir anlam ifade etmeyecektir.

Burada sıraladığımız çevirilerin hepsinde ayetin anlaşılma-
sından kaynaklanan ve zamirlerin mercileriyle ilgili bir meal prob-
lemi olduğu görülmektedir.

Bize göre ayeti daha iyi anlaşılır şekilde çevirebilmek için ayetin
وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ bölümünü yapabildiğimiz kadarı ile açıklamamız gerek-
mektedir. Tefsirlere bakıldığında وَيَتْلُوهُ deki zamiri “beyyine’ye” veya
“kimse’ye”; مِّنْهُ deki zamiri ise şahide, Rabbe, Kur’an’a, Tevrat’a ve
İncil’e attettikleri görülmektedir⁸.

⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an’ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri)*, Yeni Boyut, İstanbul, 2001.

⁸ Zemahşeri, *Keşşaf an Hakakiki Gavamidil’l-Tenzil*, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut, 1407, II, 385; Razi, *Mefatihul-Gayb*, Daru ihyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, 1420, XVII, 330; İbn Aşur, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, Daru’t-Tunusiyye, Tunus, 1984, XII, 28. Reşid Rıza zamiri ayetin başında geçen Nur’a raci

Konuğu değerlendirirken Hud suresinin Mekki olduğunu göz önünde bulundurmak durumundayız. Ayete siyak açısından bakar-sak Allah, Mekkeli müşriklere tehdide bulunmaktadır: Yani Allah, “Kur’an’ın Allah tarafından indirildiğine inanmıyorsanız, on suresi-nin bir benzerini getirin.” buyurmaktadır. Bundan sonra Kur’an’ın hak kelim olduğunun delili olarak *وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ* ayetini zikretmek-tedir. Burada konumuzun daha iyi anlaşılması için aşağıdaki ayet-lere de bakmamız gerekmektedir. “İnkâr edenler, sen peygamber değilsin diyorlar. Deki benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve *bir de yanında kitap bilgisi bulunanlar yeter.*”⁹ “şüphesiz bu Kur’an, âlemlerin rabbinin indirmesidir. Uyarıcılardan olasin diye onu güvenilir ruh (cebrail) senin kalbine apaçık bir Arapça ile indirmiştir. şüphesiz ki bu, öncekilerin kitaplarında da vardır. *İsrailloğullarının âlimlerinin bu hakikati bilmesi onlar için bir delil değil mi?*”¹⁰

Bize göre bu iki ayette Hud suresinde geçen “şahit”in *İsrailloğul-larının âlimleri olduğu* belirtilmektedir. Bu tezimizi Ahkâf suresi 8-10. ayetleri de desteklemektedir. Ahkâf suresinin ilgili ayetlerinde Allah, Kur’an’ın iftira olduğunu iddia edenlere, Kur’an’ın Allah tara-fından vahyedildiğinin delili olarak *israiloğullarından bir şahidin şehadetinden* bahsetmektedir. Bu irtibatlarla *وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ* ifadesinin bize göre Türkçe karşılığı “*israiloğullarından bir şahidin şehadeti*” şeklinde olmalıdır. Ayrıca bu düşüncemizi Hud suresi 17 ayetinde geçen “...ondan hiç şüphen olmasın. şüphesiz ki o, rabbin tarafın-dan gerçektir. Fakat insanlardan çoğu inanmazlar.” bölümü destek-lemektedir. Çünkü Allah, Hz. Peygamberi bu konuda uyarırken “Eğer sana indirdiğimiz kitaptan/vahiyden şüphe ediyorsan *senden önce kitabı okuyanlara sor...*” buyurmaktadır¹¹. Bütün bu açıklama-lardan sonra bize göre Hud suresi 17. ayet şu şekilde çevrilebilir.

olduğu kanısındadır. *Tefsiru’l-Kurani’l-Hakim (Tefsiru’l-Menar)*, 1990, XII, 44. Ayrıca ayette zikredilen şahit hususunda Cebrail, hafaza melekleri, Resulullah, Cebrail, İncil gibi yedi farklı şekilde tefsir edildiği nakledilmektedir. İbnü’l-Cevzi, *Zadü’l-Mesir*, Mektebetü’l-İslamiye, Beyrut, 1404, IV, 85-87.

⁹ Ra’d 13/46

¹⁰ şuara 26/197.

¹¹ Yunus 10/94.

“Rabbi tarafından indirilen, *israiloğullarından da birkısım âlimin hak olduğuna şahadet ettiği* daha önceden de hidayet rehberi ve rahmet olan Musa'nın Kitabının onayladığı/müjdelediği Kur'an'a uyan kimse, hiç ondan yüz çevirenler gibi olur mu? İşte onlar, Kur'an'a iman ederler...”

Veya “Andolsun biz Musa'ya kitabı verdik. Sen de Kitabı Allah'tan aldığından şüphe etme...”¹². ayetiyle “...onlar, imana gelmek niyetinde olmadıkları için 'bu Kur'an, zaten eski, modası geçmiş bir yığın yalandan ibaret' demek suretiyle kâfirliğe devam edecektir. Hâlbuki Kur'an'dan önce de bir hidayet rehberi ve rahmet olarak Musa'nın kitabı vardı.”¹³ ayetleri Muhammed'e (a.s.) verilen Kur'an'ın hakikatini, Musa'ya (a.s.) verilen kitapla belirtildiği için söz konusu Hud suresi 17. ayetimiz şu şekilde de tercüme edilebilir.

“Rabbi tarafından indirilen beyyine'ye uyan kimse, hiç ondan yüz çevirenler gibi olur mu? Bu beyyine'nin hak olduğuna *israiloğullarından bir kısım âlimler şahadet etmektedir*. Çünkü daha önceden hidayet rehberi ve rahmet olarak Allah tarafından Musa'ya da kitap verilişti. Bunun için Onlar, Kur'an'a iman ederler...”

2- Ayetin Yanlış Anlaşılması

Yukarıda sunduğumuz örnek, anlamı kapalı kalan meallerden biriydi. Bu tür meallerde sıkıntı zamirleri Türkçeleştirmeden doğrudan “o, bu, onlar, bunlar” şeklinde vermekten kaynaklanmaktadır. Bu tür yaklaşımlar aslında ayetin ne tercümesi ne de mealidir. Bundan dolayı da bu metod, ayetin ya anlaşılmamasına ya da yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır. Yukarıda verdiğimiz örnek, ayetin anlaşılmamasına sebep olan bir meal örneğidir. Burada bir de ayetin yanlış anlaşılmasına sebep olan duruma örnek vermek istiyoruz.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

¹² Secde 32/23.

¹³ Ahkâf 46/11-12.

Yukarıda metnini verdiğimiz Yunus suresi 45. ayeti;

1- Diyanet:

“Allah’ın onları, sanki günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zanneder vaziyette yeniden diriltilip toplayacağı gün, *aralarında birbirleriyle tanışırlar*. Allah’ın huzuruna varmayı yalanlayanlar elbette zarara uğramışlardır. Zira onlar, doğru yola gitmemişlerdi.”

2- Elmalılı:

“Sanki gündüzün bir saatinden başka durmamışlar gibi hepsini mahşere sevk edeceği gün, *beyinlerinde tanışacaklar*, Allah’ın karşısına çıkacaklarını tehzib edip de doğru yolu tutmamış olanlar hakikat hüsrana düşmüş bulunacaklar.”

2- Ömer Nasuhi Bilmen:

“O gün ki onları (mahşere) toplayacaktır. Sanki (dünyada) gündüzün bir saat kadar kalmış gibi olacaklardır. *Birbirlerini tanıyacaklardır*. Allah Teâlâ’ya çıkacaklarını yalan sayanlar, muhakkak ki hüsrâna uğramışlardır. Ve doğru yola ermiş olmamışlardır.”

3- Hasan Basri Çantay:

“O gün (kıyamet günü, Allah) hepsini bir araya toplayacak. Sanki onlar gündüzün bir saatinden başka (bir müddet) eğlenmemişlerdir. *Birbirini tanıyacaklardır*. Allahın karşısına çıkacaklarını yalan sayıp da doğru yolu tutmamış bulunanlar muhakkak en büyük zarara uğramıştır.”¹⁴

4- Ali Bulaç:

“Gündüzün bir saatinden başka sanki hiç ömür sürmemişler gibi onları bir arada toplayacağı gün, *onlar birbirlerini tanımış olacaklar*. Allah’a kavuşmayı yalanlayanlar gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar hidayete ermiş (kimseler) değildi.”¹⁵

¹⁴ Hasan Basri Çantay, *Kur’an-ı Hakim ve Mealî Kerim*, Cilt I, İstanbul 1965,

¹⁵ Ali Bulaç, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı (Meal ve Sözlük)*, Girişim, İstanbul, trs.

5- Yaşar Nuri Öztürk:

“Onları huzuruna toplayacağı gün, gündüzün bir saatinden başka, dünyada durmamış gibidirler; *aralarında tanışirlar*. Allah'a kavuşmayı yalanlayıp da doğru yolu tutmamış bulunanlar, hüsrana uğramışlardır.”

6- Mahmut Toptaş:

“Gündüzün bir saatinden başka kalmamışlar gibi onları bir araya topladığımız günde *onlar birbirlerini tanirlar*. Allah'la karşılaşmayı yalanlayanlar ve doğru yola girmeyenler zarar uğramışlardır.” şeklinde meal vermektedirler.

Meallerde Yunus suresi 45. Ayetin *يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ* bölümü mahşerde iken “*aralarında tanışirlar*” “*beyinlerinde tanışacaklar*”, “*birbirini tanıyacaklardır*”, “*onlar birbirlerini tanımış olacaklar*” şeklinde tercüme edilerek sanki insanların o zamanda oturup birbirleriyle tanışacakları ifade edilmektedirler¹⁶. Bize göre *يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ* ibarelerini yukarıdaki gibi tercüme etmek ayetin anlamından saptırmadır ve meal okuyan kimsenin ayeti yanlış anlamasına sebep olmaktadır.

Kur'an'da konuyla ilgili ayetler daha titiz incelendiğinde ayette ifade edilen *يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ* ifadesinin “Her hangi bir zaman diliminde insanların oturup tanışmalarından” bahsetmediği anlaşılacaktır. şöyle ki inkârcılar, kıyamet günü yeniden diriltildiklerinde onlara, “yeryüzünde ne kadar kaldınız” diye sorulduğunda, onlar, “dünyada az bir süre kaldık yani ya akşam vakti kadar veya sabah vakti kadar kaldık” diyeceklerdir¹⁷. Hatta gündüzün bir saati kadar kaldık diye zamanı iyice daraltacaklardır. Bunun karşısında onlara az bir süre kaldıkları ifade edilirken¹⁸ bu zaman, Yunus suresi 45. ayette gündüzün bir saatinden “kendi aranızda tanışacak kadar kısa bir

¹⁶ Müfessirler de ayetin bu bölümü hususunda farklı görüşler nakletmektedirler. Mesela bazı alimler kabirlerinden kalktıkları zaman birbirleriyle tanışirlar derken bazıları da kabirlerinden kalktıklarında batıl yolda olduklarını anlayacaklarını ifade etmektedirler. Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II, 437; İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, IV, 36. Beğavi, *Mealimü't-Tenzil*, Daru Tibe, 1997, IV, 135.

¹⁷ Naziat 79/46

¹⁸ Mü'minun 23/114

süre” şeklinde takyit edilmektedir. Dolayısıyla ayette kıyamet günü insanların oturup birbirleriyle tanışmasından söz edilmemektedir. Çünkü o gün, dost dostun halinden soramayacak¹⁹ iken dünyada birbirini alkışlayanlar birbirlerine lanet edecekken,²⁰ ayrıca kendilerini saptıranların kendilerinden kaybolup gittiğini söylerken²¹ hatta Allah’a, “Ya Rabbi, bizi saptıranları bize göster de biz onları ayağımızın altına alalım”²² niyazında bulunurken, böyle bir tabloda insanların nasıl bir araya gelip tanışacakları havada kalan bir konudur. Her ne kadar Razi, ifade ettiğimiz ayetlerle Yunus suresi 45. ayetin arasını cem etmeye²³ çalışmış olsa da biz, Kur’an’da mahşerde insanların özellikle de inkârcıların oturup birbirleriyle tanışacakları sahneyi göremedik.

Dolayısıyla bize göre Yunus suresi 45. ayet S. Ateş, M. Esed ve S. Yıldırım hocaların yaptığı gibi şu şekilde meallendirilmelidir:

“Onları bir araya toplayacağı gün, sanki onlar sadece gündüzün, görüşüp, tanıştıkları bir saati kadar dünyada kalmış olurlar. Allah’ın huzuruna çıkmayı yalanlayıp, yola gelmemiş olanlar, en büyük ziyana uğramışlardır.”

3- Ayetlerin Türkçeleştirilmesi Sorunu

a- Uygun Olmayan Kelimeyle İfade

Okuduğumuz meallerde gördüğümüz diğer bir problem de kavramların Türkçeleştirilmesi sorunudur. Metinde ifade edilen bir kelime Türkçeleştirilirken metne, siyaka ve mefhuma uygun olup olmadığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Kelimeye verdiğimiz an-

¹⁹ Mearic 70/10.

²⁰ Ankebut 29/25,

²¹ Fussilet 41/47; Sad 38/61; Bakara 2/166-167.

²² Fussilet 41/29

²³ Razi “o gün hiç bir dost diğerinin halinden soramaz” ayeti ile söz konusu ayetimizin arasının iki şekilde tevil edileceğini belirtmektedir. Ona göre buradaki “tanışma” korkutma ve kızma şeklinde olacaktır, yani “sen beni saptırdın” şeklinde olacaktır. Diğer ayette ise şefkat ve merhamet vardır. İkinci şekil ise bu iki ayet iki hali, iki dönemi ifade etmektedir. Yani ilk başta tanışılır, sonra da kaybolurlar, bağları kesilir”. Razi, *Mefatihul-Gayb*, XVII, 260.

lam kelimenin muhtevasında olabilir, bunun ayetin siyakına ve mefhuma uyup uymadığı da gözden geçirilmesi gerekmektedir²⁴. Bu konuya Maide suresi 100. ayetin mealini örnek olarak verebiliriz.

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْحَيِّثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْحَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولَى الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Baktığımız meallerde ayet şu şekilde tercüme edilmektedir.

1-Diyanet:

“(Ey Muhammed!) De ki: Pis ile temiz bir olmaz. *Pisin çokluğu hoşuna gitse bile*. Ey akıl sahipleri! Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”

2-Süleyman Ateş:

“De ki:”Murdarla temiz bir olmaz. *Murdarın çokluğu hoşuna gitse de*. O halde ey sağduyu sâhipleri, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz!”

3-Ömer Nasuhi Bilmen:

“De ki: Murdar ile temiz müsavî olmaz. *Velev ki, murdarın çokluğu hoşuna gitsin*. Artık ey güzel akıl sahipleri! Allah Teâlâ'dan korkunuz ki felâh bulabilesiniz.”

²⁴ Bu konuya Enfal suresi 22. ve 55. ayetleri örnek olarak verebiliriz. Enfal suresi 22. ayetin metni (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الضَّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يُعْقِلُونَ) şekindedir. Diyanet bu ayeti “Şüphesiz Allah katında Hayvanların en kötüsü düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.”; Fikri Yavuz da “Çünkü Allah katında yerde yürüyen hayvanların en kötüsü (gerçeği) anlamayan ve kabul etmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.” şeklinde yapmaktadırlar. Fikri Yavuz (إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ (الله الضَّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يُعْقِلُونَ) şeklindeki Enfal suresi 55. ayetini de “Allah katında yeryüzünde dolaşan hayvanların en kötüsü muhakkak ki küfre varanlardır. Artık onlar iman etmezler” şeklinde tercüme yapmaktadır. Bu meallerde “الدَّوَابِّ” ibaresi “yeryüzünde yürüyen hayvan” şeklinde uygun olmayan kelimeyle Türkçeye çevrilmektedir. Çünkü akletme-düşünme, kabul etmedetme ve iman etme-inkar etme sadece insanlar için söz konusu olacağından bu ibare “insan/canlı” diye Türkçeleştirilmelidir.

4-Fikri Yavuz:

“De ki: Murdarla temiz (haramla helâl) bir olmaz; *murdarın çokluğu hoşunuza gitse bile*. O halde ey gerçek akıl sahipleri, haram (murdar) hususunda Allah’dan korkun ki, kurtuluşa kavuşasınız.”²⁵

5-Hasan Basri Çantay:

“De ki: Murdarla temiz -*murdarın çokluğu hoşunuza gitse de* - (hiç bir zaman) bir olmaz. Onun için, ey selîm akıl saahibleri, (murdarı ihtiyar etmek hususunda) Allahdan korkun (temizi alın). Olur ki kurtuluşa erersiniz.”

6-Muhammed Esed:

“De ki: Kötü ve çirkin olan şeyler ile iyi ve güzel şeyler mukayese edilemez, kötü şeylerin *bir çoğu sana büyük zevk verse bile*. O halde, siz ey derin kavrayış sahipleri, Allaha karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki mutluluğa erersiniz!”

7-Ali Bulaç:

“De ki: Murdar ile temiz -*murdarın çokluğu hoşuna gitse de*- bir olmaz. Ey temiz akıl sahipleri, Allah’tan korkup sakının. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.”

8- Suat Yıldırım:

“*Murdarın çokluğu tuhafına gitse, hatta murdarın çoğu hoşuna da gitse*, murdar ile temiz bir olmaz. Öyleyse ey akl-ı selîm sahipleri! Siz az çok demeyip daima temize, helâle yönelin. Haram yemekten, Allah’a karşı gelmekten sakının ki felâh bulasınız.”

Yukarıda naklettiğimiz meallerde bize göre *وَلَوْ أَعْجَبَكَ* ibaresinin “pisin/murdarın çokluğu senin hoşuna gitse bile” veya “kötü şeylerin birçoğu sana büyük zevk verse bile” şeklinde tercüme edilmesi²⁶ son derece sakıncalıdır. Çünkü parantez içinde (Ey Muhammed) şeklinde ifade edilerek ayetteki hitabın Hz. Peygambere olduğu anlaşılmaktadır. Tefsirlerde hitabın, Hz. Muhammed’e, onun ümmeti-

²⁵ Fikri Yavuz, *Kur’an-ı Kerim Meâli Âlîsi*, Sönmez, İstanbul, 1967

²⁶ Beğavi söz konusu *وَلَوْ أَعْجَبَكَ* ibaresini “سرك/ seni mutlu etse de” şeklinde tefsir etmektedir. Beğavi, *Mealimu’t-Tenzil*, III, 104.

ne ve bütün insanlığa olduğu ifade edilmektedir.²⁷ Biz burada konunun teferruatına girmeden meal okuyucusunun anladığı Őekliyle konuyu irdelemeye çalışacağız. Yukarıda alıntı yaptığımız bütün meallerde hitabın Hz. Peygambere olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu Hz. Peygamber olunca اَعْجَبَكَ ifadesinin Türkçeye farklı bir kelimeyle tercüme edilmesi gerektiğine inanmaktayız²⁸. Ayrıca burada amacımızın Hz. Peygamberi savunmacı veya yceltmeci bir tavırla savunmak olmadığını, ayetin ifade ettiği manayı en iyi Şekilde nasıl belirtebileceğimiz üzerinde düşünmek olduğunu zikretmek isteriz.

Allahın (c.c.) Hz. Peygamber'in ümmetine imanı sevdirdiği ve onu kalplerinde süslediği/kalplerine benimsettiği, bunun karşısında kfr, fıskı ve isyanı *kerih* gösterdiği ifade edilirken²⁹ Hz. Peygamber'e "habis" olan Şeylerin güzel görünmesi veya kötü Şeylerin birçoğunun ona zevk vermesi, onun hoşuna gitmesi düşünülmemelidir. Bu sebeplerden dolayı اعجبك ibaresinin daha uygun bir kelime ile tercüme edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla ibarenin Kurandaki kullanımlarına baktığımız da, müslümanın durumunun örnek verildiği Fetih suresinde ekinin olgunlaşmış halinin ziraatilerin hoşlarına gittiğinin ifadesi olarak يعجب الزراع ibaresi kullanılmaktadır³⁰. Yine Müşrik bir kadın veya erkekle evlenilmesinin yasak olduğunu ifade eden ayette mümin kadın/erkeğe, müslüman bir kölenin, hoşlarına gitse de müşriklerden daha hayırlı olduğu belirtilirken hoş-

²⁷ Kurtubi her ne kadar ifade Hz. Peygamberi belirtse de hitap mmetedir. Çünkü Hz. Peygambere habis hoş gelmez demektedir. Kurtubi, *Ahkamu'l-Kur'an*, VI, 329. İbn Aşur da bu ibareyi Peygamberin söylemesini emrettiğini yani ibarenin "durumun bu minvalde olduğunu söyle" anlamına geldiğini ifade etmektedir. Sonra ifadedeki zamirin hitap için olduğunu, muhatabın belirtilmediği için hitaba muhatab olan herkesin dahil olduğunu belirtmektedir. Söz konusu ayetin "şayet onların cehenneme girdiklerinde hallerini bir görseydin" Enam 27 ayeti gibi tefsir edilmesi gerektiğini belirtmektedir. İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, VII, 63

²⁸ Mesela Maverdi söz konusu ibareyi helal ve temiz Şeyler az olmasına rağmen çok olan haram ve kötü Őeylerden daha hayırlı ve daha faydalıdır Şeklinde tefsir etmektedir. Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, II, 70

²⁹ Hucurat 49/7

³⁰ Fetih 48/29

lanma ifadesi *ولو اعجبتم* şeklinde geçmektedir³¹. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in hoşuna gitse de artık evlenemeyeceğini ifade eden ayette de hoşlanma/beğenme, *ولو اعجبك* şeklinde belirtilmektedir.³² Yukarıda örneklerini verdiğimiz bölümde *عجب* kelimesine "beğenmek, hoşlanmak" manası vermek siyak itibariyle uygundur. Buna karşın söz konusu Maide suresi 100. ayette bu anlamın uygun düşmediği kanaatindeyiz.

Bunun için ibarenin Kur'an'daki diğer kullanımlarını incelediğimizde Allah (c.c.), Ashab-ı Kehf'in kıssasına giriş olarak *أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرُّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا* buyurmaktadır³³. Yukarıda alıntı yatığımız meal sahipleri *عجبا* ibaresini "ibret verici, şaşılacak bir şey, ibrete şayan, şaşılacak ayetlerimizden" şeklinde tercüme etmişlerdir. Bu minvalde Allah tek bir su ile çeşitli tatlarda bitkilerin/meyvelerin bitirilmesini beyan ettikten sonra yeniden dirilmeyi kabul etmeyen Mekkeli müşriklerin düşüncelerinin yanlışlığını ortaya koymak için söze *وان تعجب فعجب* şeklinde başlamaktadır³⁴. Meal sahipleri bu ifadeyi genellikle "Eğer şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey..." şeklinde tercüme etmişlerdir. Dolayısıyla biz, maide suresinde geçen *أَعْجَبَكَ* ifadesinin de yukarıda zikredilen iki ayet gibi "şaşırtmak, hayrete düşürmek, tuhafına gitmek" şeklinde çevrilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu minvalde Maide suresi 100. ayetin aşağıdaki mealler gibi olması gerektiği kanaatindeyiz.

³¹ Bakara 2/221

³² Ahzap 33/52

³³ Kehf 18/9

³⁴ Rad 13/5.

Elmalılı:

“De ki: Murdarla temiz bir olmaz: *Murdarın çokluğu tuhafına da gitse*, o halde ey temiz özü, düşünür beyni olanlar, Allaha korunun ki felâha iresiniz”

Yaşar Nuri Öztürk:

“De ki: *Pisin çokluğu seni hayrete düşürse de pisle temiz bir olmaz*. O halde, ey akıl ve gönül sahipleri! Allah'tan korkun ki kurtuluşa erebilesiniz.”

b- Kapalı Kavramlarla İfade

Meallerde gördüğümüz diğer bir problem de kavramların Türkçe tam karşılığının verilmemesi sorunudur. Yukarıda zamirlerin Türkçeleştirilmesi konusunda da görüldüğü gibi kavramların yeterince açık tercüme edilmemesi ayetin tam ve doğru olarak anlaşılmasına engel olmaktadır.

Bu konuya örnek olarak Leyl suresi altı ve yedinci ayetlerde zikredilen “Hüsna” ve “Yüsra” kavramlarını verebiliriz. Ayet şu şekildedir. *وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ*

Bu ayetlerin tercümesini aşağıdaki gibi üç grupta değerlendirmemiz mümkündür.

Birinci grup meal sahipleri, söz konusu ayeti sadece kelimelerin sözlük anlamlarını vererek tercüme etmektedirler.

1- Ömer Nasuhi Bilmen:

“*Ve en güzel olanı tasdik etti ise. İmdi ona en kolay olan için kolaylık veririz.*”

2- Mahmut Toptaş

“*Güzel (söz)i tasdik ederse, en kolay olanı, ona kolaylaştıracamız.*”

3- Hasan Basri Çantay:

“*O en güzeli de tasdiyk ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız.*”

4- Ali Bulaç:

“*Ve en güzel olanı doğrularsa, Biz de onu kolay olan için başarılı kılacağız.*”

5- Yaşar Nuri Öztürk:

“Ve güzeli *doğrularsa*, Biz ona, en kolay olanı kolaylayacağız.”

İkinci grup olarak değerlendirebileceğimiz meal sahipleri “Hüsna” kelimesini parantez içerisinde de olsa Türkçeleştirmeye çalışırken “yüsra” kelimesini ilk sözlük anlamını vererek tercüme etmeye gayret etmektedirler.

6- Suat Yıldırım:

“O en güzel kelimeyi (*kelime-i tevhidi*) tasdik eden kimseyi. Biz de en kolay yola muvaffak ederiz.

7- Diyanet:

“Ve en güzel sözü (*kelime-i tevhidi*) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz.”

Üçüncü grup meal sahipleri ise her iki kelimenin de ne anlama geldiğini ifade etmeye gayret etmektedirler.

8- Fikri Yavuz:

“O en güzel kelimeyi, (*Lâ ilahe İllallah sözünü*) tasdik ederse, Biz, onu, (*Allah’ın razı olacağı*) en kolay yola hazırlarız.”

9- Süleyman Ateş:

“Ve en güzel (*söz*)ü *doğrularsa*, Ona en kolay (*yolda gitmeyi*) kolaylaştırırız.”

10- Muhammed Esed:

“ve nihai güzelliğin/iyiliğin gerçekliğine inanırsa, işte onun için (*nihai*) huzur ve rahatlığa giden yolu kolaylaştıracağız.”

Mealler, Kur’an’ın anlaşılması için yapıldığından Arapça olan bir kelimenin Türkçe karşılığı verildiğinde okuyucunun zihninde bilgilerin şekillenmesi gerekmektedir. Ancak “güzeli *doğrularsa*/tasdik ederse, Biz ona, en kolay olanı kolaylayacağız” şeklindeki bir mealle, ayeti Türkçeleştirmiş olabiliriz ancak bu tercüme okuyucunun anlaması için karşısına “güzel” ne? “kolay” ne? “kolayın kolaylaştırılması” ne? gibi sorular çıkmaktadır. Dolayısıyla bunların da açıklanması gerektiğini düşünmekteyiz.

Kur'an'da "hüsna" ve "yüsra"nın geçtiği diğer ayetlere bakarak söz konusu ayeti daha açık şekilde ifade etmemiz gerekmektedir. Meallerde görüldüğü gibi parantez içinde veya açık olarak "Hüsna" kelimesine "kelime-i tevhid" ve "en güzel söz" manası verilirken³⁵ "yüsra"ya, "Allah'ın razı olacağı en kolay yol", "nihai huzura ve rahatlığa giden yol" anlamı verilmektedirler.

Kur'an bağlamında "hüsna"yı değerlendirdiğimiz de onun en genel manada, iman edip salih amel işleyenlere Allah'ın va'dettiği "cennet" veya "cennette verilecek nimetler"³⁶ anlamında kullanıldığını görürüz. Çünkü Mekkeki müşrikler de mahşerde dünyadaki sahip oldukları nimetlerden daha güzeline sahip olacaklarını (el-Hüsna)³⁷ ve bundan dolayı da kendilerinin azaba çarptırılmayacağını iddia etmektedirler³⁸. Bunlarla birlikte "hüsna"nın "en güzel karşılık" yani "cennet" olduğu Kehf suresi 88. ayette وَأَمَّا مَنْ أَمِنَ وَعَمِلَ صَالِحًا

فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَى şeklinde açıkça ifade edilmektedir. Meal sahipleri de bu ayette geçen "hüsna"ya "en güzel mükafaat" şeklinde anlam vermektedirler. Dolayısıyla ayetin birinci bölümü bize göre "ahirette verilen karşılık/mükafaat" yani "Cennet" olmalıdır.

Leyl suresi yedince ayette zikredilen kolay olanı kolaylaştırma şeklinde tercüme edilen "yüsra" kelimesinin de Kur'an'daki kullanımlarına dikkat etmek gerekmektedir³⁹.

Allah, hasta ve yolcuların orucu tutmaması için ruhsat verdiği yerde dinde kolaylığı "الْيُسْرَ" dilediği "الْعُسْرَ" dilemediğini ifade etmektedir⁴⁰. Her usra/belanın akabinde muhakkak bir yüs-

³⁵ Tefsirlerde "Hüsna" ile ilgili tevhid, Allah'ın farz kıldığı ibadetler, kulun yaptığı yardımlar, sevab, cennet gibi çok çeşitli görüşler nakledilmektedir. Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, VIII,445-446, Razi, *Mefatihul-Gayb*, XXXI, 183,

³⁶ Yunus 10/26; Ra'd 13/18; Hadid 57/11.

³⁷ Nahl 16/62; Fussilet 41/50.

³⁸ Kehf 18/35-36; Sebe 34/35

³⁹ Tefsirler de "yüsra" hayır cennet veya hayra açılan sebepler, yollar şeklinde açıklanmaktadır. Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, VI, 288, Razi, *Mefatihul-Gayb*, XXXI, 183

⁴⁰ Bakara 2/185

ra/rahatlamanın/yardımin olduğu da belirtilmektedir⁴¹. Gemilerin veya bulutların akıp gitmeleri de “yüsra” kelimesi ile ifade edilmektedir⁴². Bunlarla birlikte boşanmış kadın ve erkekten Allah’tan sakınan kimselere işlerinde bir yüsranın/kolaylığın/yardımin olacağı ifade edilmektedir⁴³. Söz konusu ayetlerimizin formatına en çok Kehf suresi 88. ayet uymaktadır. Yukarıda ayetin birinci bölümünü vermiştik. Ayet *وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا* şeklinde bitmektedir. Ayetin ilk bölümünde “Hüsna” kavramı en güzel karşılık/mükafat olarak zikredilmişti. Ayetin sonunda da Leyl suresine benzer bir şekilde Allah’ın işlerinde kullarına kolaylık dileyeceği belirtilmektedir.

Bütün bu bilgilerin yanında, kıyamet ve kıyamet sonrası olayların anlatıldığı bir yerde hesap gününün “يَوْمٌ عَسِيرٌ” “dehşetli/zor olduğu”⁴⁴, kafirlere ise hiç kolay olmadığı “عَسِيرٌ يَسِيرٌ” ifade edilirken⁴⁵ müminlerin hesabının ise kolay olacağı “فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا” şeklinde belirtilmektedir⁴⁶. Dolayısıyla “yüsra” bir işin akıbeti ve o akıbeteye giden yolun açılması veya yapılacak olan işin kolaylaştırılması anlamlarına gelmektedir.

Bu bilgiler ışığında Leyl suresi 6-7. ayetleri “Kim, yapılan amelere verilecek en güzel karşılığı tasdik ederse/onun bilincinde olursa/bu bilinçle yaşarsa, biz ona cennete götüren bu amelleri yapmayı kolaylaştırırız”. Veya “Kim cenneti tasdik ederse biz ona cennete götüren yolları açarız” şeklinde yapılabilir.

⁴¹ İnşirah 94/5-6.

⁴² Zariyat 51/3.

⁴³ Talak 65/4.

⁴⁴ Müddessir 74/9

⁴⁵ Müddessir 74/10

⁴⁶ İnşikak 84/8

c- İfade Bozukluğu

Meallerde görölen diğer bir problem de istisnaların Türkçeye çevrilmesidir. Yani Arapça mantık ile Türkçeleştirme sorunudur. Bunlar Arapça olarak düşünöldüğünde doğru ancak Türkçe mantıkla değerlendirildiğinde yanlış olan tercümelere dir. Bu yanlışa örnek olarak Yunus suresi 37. ayeti örnek olarak verebiliriz.

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ نَضِدِقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ

فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

1- Diyanet:

“Bu Kur’an, Allah’tan (indirilmiş olup) başkası tarafından uydurulmamıştır. Fakat o, kendinden öncekileri doğrulatoryıcı ve Kitab’ı (Allah’ın Levh-i Mahfuz’daki yazısını) açıklayıcı olarak, indirilmiştir. Bunda hiçbir şüpheler yoktur. (O) âlemlerin Rabbi tarafından dır.”

2- Elmalılı:

“Bu Kur’an Allahın mâsivasından uydurulamaz ve lâkin o, önündekinin bir tasdıkı ve kitabın tafsiyli olarak rabbül’âleminden indirilmiştir, bunda hiç şüpheler yoktur.”

3- Hasan Basri Çantay:

“Bu Kur’an Allah (ındır. On) dan başkasının uydurması değildir. O, ancak kendinden evvelki (kitab) lan tasdıyk ve o kitabı (Allahın levh-i mahfuzda yazdığını) tafsiyl eder. Onda şübhe edilecek hiçbir şey yoktur. Alemlerin Rabbindedir o.”

3- Muhammed Esed:

“İmdi, bu Kuran, asla Allah’tan başkası tarafından tasarlanmış, uydurulmuş olamaz; üstelik o, önceki vahiylerden hakikat adına bugüne kalmış ne varsa onu doğrulatoryıp, alemlerin Rabbinden (geldiğinden) şüpheler olmayan vahyi özlü bir biçimde açıklıyor.”

4- Ali Bulaç:

“Bu Kur’an, Allah’tan başkası tarafından yalan olarak uydurulmuş değildir. Ancak bu, önündekileri doğrulatoryayan ve kitabı ayrıntılı olarak açıklayandır. Bunda hiç şüpheler yoktur, alemlerin Rabbindedir.”

5- Yaşar Nuri Öztürk:

“Bu Kur'an, Allah'ın berisinden birilerince yalan isnatlarla oluşturulmuş değildir. O, kendinden öncekinin tasdiki ve Kitap'ın ayrıntılı kılınmasıdır. Kuşku ve çelişme yoktur onda. Âlemlerin Rabbi'ndendir o.”

6- Süleyman Ateş:

“Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir. Ancak kendinden öncekinin doğrulaması ve Kitabın açıklamasıdır. Onda asla şüphe yoktur. Âlemlerin Rabbi tarafından(indirilmiş)dir.”

Söz konusu meallerde italik olarak verdiğimiz bölümlerde, bahsettiğimiz hata yapılmaktadır. Şöyle ki Allah (c.c.) ilgili bölümde وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ buyurmaktadır. Meal sahipleri doğrudan “Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir” şeklinde tercüme ederek “Arapça” düşüncelerini Türkçe olarak ifade etmişlerdir. Yani istisnayı Türkçe olarak belirtmektedirler. Yukarıdaki mealleri düşündüğümüzde Kur'an'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulmadığı ancak Allah tarafından uydurulduğu neticesi çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkçeleştirdiğimiz cümlelerin de nasıl anlaşıldığına dikkat edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Ayrıca Yaşar Nuri Öztürk'ün mealinde geçen “Allah'ın berisi” ifadesinin de yukarıda da bahsettiğimiz problemlerden tefsire muhtaç olan tercümelere diğer bir örnek olmaktadır.

Dolayısıyla söz konusu ayeti Suat Yıldırım, Şaban Piriş ve Fikri Yavuz'un ifade ettikleri gibi “Bu Kur'an, Allah katından indirilmiştir. Hiç kimse tarafından uydurulmuş değildir.” veya “Bu Kur'an Allah'tandır. Ondan başkasına nisbet edilemez” şeklinde tercüme etmek bize göre daha doğrudur.

Bu konuya diğer bir örnek de İsrâ Suresi 58. ayetidir. Bu örneğimizde hem istisnadan hem de yanlış anlamadan kaynaklanan bir problem vardır.

وَأَنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ
مَسْطُورًا

1- Diyanet:

“Ne kadar memleket varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edeceğiz, ya da şiddetli bir azapla cezalandıracağız. İşte bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış bulunuyor.”

2- Elmalılı:

“Hiç bir memleket de yoktur ki biz onu Kıyamet gününden evvel helâk edecek veya şiddetli bir azâb ile ta'zib eyliyecek olmayalım, kitabda bu mestur bulunuyor .”

3-.Fikri Yavuz:

“Hiç bir memleket (halkı) yoktur ki, kıyamet gününden önce biz onu (öldürerek) helâk etmiyelim, yahut şiddetli bir azab ile azablandırmayalım. Bu, Levh-i Mahfuzda yazılıdır.”

4- Ali Bulaç:

“Hiç bir ülke (veya şehir) olmasın ki, kıyamet gününden önce biz onu (ya) bir yıkıma uğratacağız veya onu şiddetli bir azabla azablandıracağız; bu (muhakkak) o kitapta yazılıdır.”

5- Yaşar Nuri Öztürk:

“Hiçbir kent/medeniyet dışta kalmamak üzere, kıyamet gününden önce hepsini ya helâk edeceğiz yahut da şiddetli bir azapla azablandıracağız. İşte bu, Kitap'ta satır satır yazılmış bulunuyor.”

6- Süleyman Ateş:

“Hiçbir kent yoktur ki biz, kıyâmet gününden önce onu yok edecek, yahut ona şiddetli bir şekilde azâbedecek olmayalım. Bu, Kitap'ta yazılmıştır.”

7- Suat Yıldırım:

“Hiç bir şehir yoktur ki kıyamet gününden önce Biz orayı imha etmeyelim veya şiddetli bir azaba uğratmayalım. Bu, kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır.”

Kur'an'ı az çok anlayabilecek seviyede olan hatta Kur'an ilminde yol kat etmiş kimselere yukarıdaki mealleri okuttuğumuzda bu tercümelerden benzer neticelere vardıklarını gördük. Yukarıdaki meal-ler, bize kıyamet gününden önce dünyada var olan bütün şehirlerin ya helak edileceğini ya da çok şiddetli bir azapla cezalandırılacakla-rını anlatmaktadır.

Bu sure Hz. Peygamber'e Hicretten birkaç yıl önce indirilmiştir. Yani sure Mekki'dir. Allah, Mekke'de inzal buyurduğu surelerde "Ahzap"⁴⁷ diye ifade edilen bazı kavimlerin helak olduğunu haber vermektedir. Mekkeli müşrikler de diğer kavimlerin peygamberlerine söyledikleri "Eğer doğru sözlü isen haydi o va'd ettiğin azabı üzeri-mize getir"⁴⁸ sözünü Hz. Muhammed'e (a.s.) de söylüyorlardı.⁴⁹ Al-lah da Hz. Peygamber'e "va'd edilen o azabın yakın mı yoksa uzak mı olduğunu bilmediğini"⁵⁰ "Allah'ın va'dinin kesinlikle geleceğini, bundan dolayı acele etmemeleri gerektiğini",⁵¹ "şayet o va'din kendi elinde olsaydı şimdiye kadar çoktan işin bitirileceğini"⁵² söylemesini emretti. Bunlarla birlikte daha önce helak olan Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayb peygamberlerin kavimlerinin nasıl helak edildiğini anla-tarak⁵³ Mekkeli müşrikleri uyardı. Ayrıca Mekkeli müşriklerin helak edilen bu kavimlerden daha üstün olmadıkları ve onlara kitaptan bir kurtuluşun verilmediğini belirtilerek, onların da bir gün helak olacağını haber verdi.⁵⁴ Binaenaleyh daha önceden helak olan her kavmin bir yazgıya göre helak edildiği, Hicr suresi 5. ayette " وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَوْمٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ " "Biz hiçbir kenti yok etmedik ki, onun mutlaka bilinen bir yazısı olmasın" şeklinde belirtilmektedir. İşte söz konusu İsra suresi 58. ayette de bu gerçek anlatılmakta ve Mekkeli müşrik-

⁴⁷ Sad 38/13.

⁴⁸ Hud 11/32,

⁴⁹ Sad 38/16

⁵⁰ Enbiya 21/109.

⁵¹ Nahl 16/1

⁵² Enam 6/58

⁵³ A'raf, Hud, Şuara ve Kamer surelerinde helak olan kavimlerin kısasları anlatılmaktadır.

⁵⁴ Kamer 54/43-45.

lere “yeryüzünde helak olan hiçbir kavim yoktur ki onlar bir yazgiya göre helak olmasınlar”⁵⁵ şeklinde mühlet verildiği, günü geldiğinde onların da helak edileceği ifade edilmektedir⁵⁶. Ayrıca Allah, içerisinde istiğfar dileyenler⁵⁷ veya muslihler⁵⁸ olduğu müddetçe de bir kavmi helak etmeyeceği garantisini vermektedir. Binaenaleyh Allah, kıyamet gününe kadar sünnetinin bu şekilde cereyan edeceğini, yani var olan bütün şehirleri değil, inkârcı ve azgınlık yapan her toplumu Allah’ın ya azap edeceğini ya da helak edeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla İsra suresi 58. ayetin tercümesi M. Esed’in de ifade ettiği gibi “Ve (unutmayın ki), Kıyamet Günü’nden önce ortadan (azgınlıklarından dolayı) helak etmeyeceğimiz ya da (günahkârca gidişinden ötürü) zorlu bir azapla azaplandırmayacağımız bir toplum yoktur; bu (olacakların) hepsi kitabımızda yazılıdır.” şeklinde yapılabilir.

d- Takdir Eksikliği

Meallerde karşılaştığımız diğer bir problem de tercümelerde takdir eksikliğidir. Ayetleri kelime kelime tercüme etmeye çalışırken, bazen okuyucunun metni yanlış anlamaması için takdiri cümlelerin konulması zorunluluk olmaktadır. şayet bu takdirler yapılmazsa ayetin anlamı çok yanlış yerlere çekilebilmektedir. Buna Hz. İbrahim’in kıssasının anlatıldığı Enam suresi 76-79. Ayetlerini örnek olarak verebiliriz. Biz, sadece 76. ayetin mealini vereceğiz, ancak 77 ve 78. ayetlerde de aynı sıkıntının olduğunu belirtmek isteriz. Ayetin metni şu şekildedir.

⁵⁵ Kehf 18/59

⁵⁶ Müşriklere “belli bir zaman mühlet verildiği zaman bize azabı erteleyen şey nedir” diye itiraz ettikleri haber verilmektedir. (Hud 11/8) Buna karşın onlara “azaplarının belli bir süreye kadar ertelendiği” ifade edilmektedir. (Hud 11/104) Kurtubi de bu memleketlerin inkârcı olmalarından dolayı helak edileceğini delil olarak bahsettiğimiz Hicr suresi 5. Ayeti zikretmektedir. Kurtubi, *Ahkamu’l-Kur’an*, X, 280.

⁵⁷ Enfal 8/33

⁵⁸ Kasas 28/59

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ

Ayeti şu şekilde meallendirmektedirler.

1- Diyanet

“Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. ‘İşte Rabbim!’ dedi. Yıldız batınca da, ‘Ben öyle batanları sevmem’ dedi.”

2- Ömer Nasuhi Bilmen:

“Vaktâ ki, üzerine yine gece bastı, bir yıldızı gördü, ‘Bu benim Rabbim’ dedi. Batınca da, ‘Ben öyle batanları sevmem’ deyiverdi.”

3-Muhammed Esed:

“Sonra, gece onu karanlığı ile örttüğü zaman (gökte) bir yıldız gördü (ve) haykırdı: ‘İşte benim Rabbim bu!’ Ama yıldız kaybolunca, ‘Ben batan şeyleri sevmem!’ diye söylendi.”

4- Ali Bulaç:

“Gece, üstünü örtüp bürüyünce bir yıldız görmüş ve demişti ki: ‘Bu benim rabbimdir.’ Fakat (yıldız) kayboluverince: ‘Ben kaybolup gidenleri sevmem’ demişti.”

5-Yaşar Nuri Öztürk:

“Gece onun üstünü örtünce bir yıldız gördü de ‘İşte Rabbim bu!’ dedi. Yıldız battığında ise ‘Batıp gidenleri sevmem!’ diye konuştu.”

6- Süleyman Ateş:

“Üzerine gece basınca (İbrâhim) bir yıldız gördü; ‘Budur Rabbim’ dedi. Yıldız batınca: ‘Batanları sevmem’, dedi.”

Yukarıdaki meallerden Hz. İbrahim’in (a.s.) yıldızla “bu benim rabbimdir” diyerek iman ettiği, yani yıldızı Allah’a eş koştığı sonucu çıkmaktadır. Hatta bu ayet grubuna dayanarak bazı âlimler, akılla Allah’ı bulmanın gerekliliğine hükmetmişlerdir. Çalışmanın hacmini büyütmek için ayet grubunun hepsini vermek istemiyoruz. Ancak yukarıda alıntıladığımız mealler Hz. İbrahim’in ay ve güneş için de “Bu benim rabbim” dediğini ifade etmektedirler. Bize göre ayetlerin bu şekilde anlaşılması son derece yanlıştır, hatta bu

şekilde yapılan tercümelerin muradullahtan sapma olduğunu düşünmekteyiz.⁵⁹

Kur'an'da anlatılan Hz. İbrahim'in kıssasını "Peygamber ve Aile hayatında İbrahim (a.s.)" olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirilebiliriz. Hz. İbrahim, önce nefsi ile itminana ulaşır,⁶⁰ babasına taptığı putların yanlış olduğunu tebliğ eder,⁶¹ toplumuna önce teorik olarak Allah'ı anlatır,⁶² sonra da anlattıklarını pratiğe döker ve ateşe atılır.⁶³ Bundan sonra Hz. İbrahim (a.s.) Filistin'e gider ve burada onun aile hayatı anlatılmaya başlanır.⁶⁴ Kur'an'da zikri geçen bu yerlerin hepsinde Hz. İbrahim (a.s.) peygamberdir. Bu surelerin haricinde Tevbe ve Tahrim surelerinde de Hz. İbrahim'den (a.s.) bahsedilir. Bu surelerde de Hz. İbrahim (a.s.) peygamberdir. Zaten bu durum, Enam suresi 74. ayette Hz. İbrahim'in (a.s.) babası ve kavmine yaptığı tebliğe açıkça görölmektedir. Ayrıca ay kaybolunca Hz. İbrahim'in " قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ " "Rabbim bana hidayet etmeseydi" ifadesinden de onun ay'a ilah nazarı ile bakmadığı anlaşılmaktadır. Bilakis o, kavmine bunların ilah olamayacağını ispata çalışmaktadır. Ayrıca kıssanın sonunda " وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا " "İbrahim'e (a.s.) verdiği deliller olduğu anlaşılmaktadır"⁶⁵. Dolayısıyla burada Hz. İbrahim'in (a.s.) yıldızları, ayı ve güneşi ilah edinmesi söz konusu değildir. Bilakis bunlara tapan kavmine karşı Hz. İbrahim'in (a.s.) ileri sürdüğu delillerdir. Ayrıca bu ayetlerde anlatılan gerçekler, akılla bulunmayıp Allah

⁵⁹ Tefsirlerde de İbrahim'in a.s. bu sözü zanni olarak veya küçük yaşta söylediği peygamber olan birinden bu şekilde bir sözü söylemesinin caiz olmadığı bundan dolayı da bu ifadenin inkari olduğu belirtilmektedir. Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*,II, 136; Razi, *Mefatihul-Gayb*, XIII, 41

⁶⁰ Bakara 2/260

⁶¹ Meryem 19/41-50

⁶² Söz Konusu enam suresi 76-79. ayetlerde ayrıca şuara 26/69-82, Ankebut 29/16-17

⁶³ Enbiya 21/51-69

⁶⁴ Saffat 37/83-102, Hud 11/69-76, Hicr 15/51-60, Zariyat 51/24-30.

⁶⁵ Razi de bu gerçeğin altını çizerek bu ibarenin hasmın sözünün hikâyesi olduğunu ifade etmektedir. Razi, *Mefatihul-Gayb*, XIII, 40

tarafından Hz. İbrahim'e (a.s.) vahyedildiği için akılla Allah'ın bulunmasına da delil teşkil etmemektedir.

Bütün bunlardan sonra biz göre ayette geçen *قَالَ هَذَا رَبِّي* ibaresine “bu mu imiş benim rabbim”, “bu benim rabbim ha!” şeklinde imalı bir mana verilmelidir.⁶⁶ Bu manada Elmalılı, S. Yıldırım ve A. Fikri Yavuz da ayetlere tercih ettiğimiz şekilde takdiri bir meal vermişlerdir.

Ayetleri meallendirirken kelime kelime yapıp takdiri cümleler koymamanın veya konuyla ilgili diğer açıklayıcı ayetleri göz önünde bulundurmamanın ne gibi yanlışlar doğurduğu ile ilgili son bir örnek vermek istiyoruz.

Söz konusu örneğimiz Hicr suresi 71. ayetidir. Ayetin metni şu şekildedir.

قَالَ هُوَ لَأَبْنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ bu ayeti aşağıdaki gibi tercüme etmişlerdir.

1- Elmalılı:

“Tâ şunlar kızlarım, *eğer yapacaksanız* dedi”

2- Hasan Basri Çantay:

“(Lût) dedi: “Eğer (dediğinizi) yapılırsanız işte bunlar, (işte) kızlarım”.

3- Muhammed Esed:

“(Lut:) ‘(Niyetli olduğunuz şeyi) ile yapacaksınız,’ dedi, ‘işte bunlar benim kızlarım, (onları alın)!”

4- Ali Bulaç:

“Dedi ki: ‘Eğer yapmak istiyorsanız, işte bunlar, benim kızlarım.’

5- Yaşar Nuri Öztürk:

“Lût dedi: ‘Eğer bir şey yapacaksanız, işte kızlarım!’”

6- Süleyman Ateş:

“Eğer yapacaksanız, işte kızlarım.” dedi.

⁶⁶ Razi ayetin “sizin iddianıza göre bu benim rabbim ha” şeklinde tercüme edilebileceğini nakletmektedir. Razi, *Mefatihul-Gayb*, XIII, 40.

Konunun daha iyi anlaşılması için söz konusu ayete kadar konuyu özetlememiz gerekmektedir. Allah'ın elçileri Hz. Lut'a (a.s.) misafir olarak gelirler. Bunu duyan Lut kavmi hemen Hz. Lut'un (a.s.) evinin önüne gelerek, misafirlerle cinsel ilişkiye girmek için Hz. Lut'tan (a.s.) onları almak isterler. Hz. Lut (a.s.) misafirlerini onlara vermek istemez ve çözüm olarak söz konusu ayetimizdeki teklifi yapar. Bu siyak bilgisi ile yukarıdaki meallere baktığımızda Hz. Lut'un (a.s.) kendi kızlarını feda ettiği hatta kızlarını toplumuna pazarladığı izlenimi oluşmaktadır. Çünkü Hz. Lut'un (a.s.) kavminin niyeti erkeklerle birlikte olmaktı, onlarla nikâh kıymak değildi. Dolayısıyla "(Niyetli olduğunuz şeyi) ille yapacaksınız," "işte bunlar benim kızlarım" gibi tercümeleler, Hz. Lut'un, toplumunu zinaya davet ettiği şeklinde de anlaşılabilir. Oysa Hud suresinde aynı olay anlatılırken Hz. Lut'un (a.s.) قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ şeklinde kavmini uyardığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Hz. Lut (a.s.), "işte bunlar kızlarım" derken aslında onları en temiz olan şeye yani nikaha davet etmektedir. Dolayısıyla söz konusu Hicr suresindeki ayete de "eğer beraber olmak istiyorsanız işte kızlarım onlarla nikahlanın" şeklinde mana verilmelidir.

SONUÇ

Allah, Kur'an'ı anlaşılması için Arapça olarak indirdiğini ve insanların onu daha rahat/kolay anlayabilmesi için de peygamberin diliyle ve kısaslarla bunu sağladığını ifade etmektedir. Buna rağmen Kur'an'ı anlamayan veya anlama gayretinde olmayan kimseleri ikaz ettiği görülmektedir. Bu sebeple günümüzde Kur'an'ın daha iyi anlaşılması veya Kur'an'ın daha geniş kitlelere ulaştırılabilmesi için tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu bir açıdan bakıldığında çok olumlu bir harekettir. Ancak mealler incelendiğinde bazıları, çok acele yapıldığı izlenimi vermektedir. Bununla birlikte yukarıda da örneklerini verdiğimiz gibi hali hazırda meallerde sıklıkla karşılaştığımız bazı problemler vardır. Bu problemleri, öncelikle konunun iyi anlaşılmaması; konunun yanlış anlaşılması; zamirlerin mercilerinin tespitindeki acelecilik; istisnaların Türkçeye çevrilmesindeki sıkıntı; Türkçeleştirmede yapılan acelecilik ve son olarak bekli de en

önemlisi Kur'an'ın bütünlüğüne dikkat edilmeden parçacı olarak yapılan tercüme eksiliği şeklinde özetlememiz mümkündür. Burada belirtilen sıkıntıların temelinde yatan sebep meal sahiplerinin Kur'an'ı çok dikkatli bir şekilde defalarca okumamalarıdır. Çünkü özellikle günümüzde Kur'an'ın tercümesi yapılırken mektebetü's-şamile gibi teknolojinin sağladığı kolaylık da kullanılarak ayet ayet veya sure sure tercüme faaliyetlerine gidilmektedir. Bize göre bu bir eksikliklerdir. Kur'an'ın anlamlandırılmasında tefsirlerden muhakkak faydalanılacaktır. Ancak öncelikle Kur'an'ı tercüme eden kimsenin hiç olmazsa baştan sona kadar on defa çok dikkatli bir şekilde onu okuması gerekmektedir ki bir ayeti tercüme yaparken ilgili diğer ayetleri de göz önünde tutabilsin. Ne yazık ki incelediğimiz meal-lerin genelinde bu kural çiğnenmektedir. Yani bir ayet tercüme edilirken konuyla irtibatlı olan diğer ayetler göz önünde tutulmamakta bu sebepten dolayı da yapılan tercüme-ler yanlış veya eksik yapılmaktadır. Dolayısıyla günümüzde "Kur'an'ı anlamak için iyi Arapça bilinmeli" yargısının karşında veya yanında doğru bir tercüme için çok iyi Kur'an bilinmesi gerektiğine inanmaktayız. Bununla birlikte yukarıda ifade ettiğimiz sorunların üzerinde dikkatlice durulduğunda daha verimli meallere sahip olunacağı kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı (Meal ve Sözlük)*, Girişim, İstanbul, trs.

Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kafi Dönmez,

Sadreddin Gümüş, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Hadimü'l-Harmeyni's-şerifeyn Kral Fahd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, Medine 1992.

Beğavi, *Mealimü't-Tenzil*, Daru Tibe, 1997.

Fikri Yavuz, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlîsi*, Sönmez, İstanbul, 1967.

Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*, Cilt I, İstanbul 1965.

- İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru't-Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, Mektebetü'l-İslamiye, Beyrut, 1404.
- Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara, 2004.
- Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret, Ter. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul 1999.
- Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal-Tefsir*, Düşün, İstanbul, 2010.
- Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1420.
- Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Kurani'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar)*, 1990.
- Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakimin açıklamalı Meali*, Define, 2006.
- Süleyman Ateş, *Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul, Trs.
- Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri)*, Yeni Boyut, İstanbul, 2001.
- Zemahşeri, *Keşşaf an Hakakiki Gavamidil'l-Tenzil*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1407.

